

Folkehelse og levekår i samiske områder

Norske Samers Riksforbund, NSR, viser til deres ønske om innspill til den årlige stortingsmeldingen om samisk språk, kultur og samfunnsliv som i 2024 skal handle om folkehelse og levekår i samiske områder. Vi takker for muligheten til å komme med innspill og vi takker for at vi fikk utsatt frist.

Hva er spesielle folkehelse- og levekårsutfordringer i samiske områder?

Det er mange store utfordringer i forhold til folkehelsen, og noen av de største utfordringene er arealinngrep, samehets og fornorskning.

Det er også snakk om folkehelse og levekårsutfordringer når det gjelder Fosen-saken, fordi den berører rettighetshaverne som har stått i denne kampen i over 20 år, og som også har måtte tålt å miste noen av sine i denne kampen. Og den berører også hele Sápmi fordi staten ikke vil følge opp en høyesterettsdom som reindriftssamene vant, og det svekker tilliten til rettsstaten. Det berører folk psykisk og fysisk ved å igjen være utsatt for statens manglende vilje til å følge opp saker som angår samene.

Om de juridiske og økonomiske rammebetingelsene for reindrift, fiske, utmarksbruk, jordbruk og næringskombinasjoner var til stede så ville dette også være bra for den samiske folkehelsen. Å gå konstant i usikkerhet over mange år er ikke bra for helsa, og dette gjelder svært mange i de nevnte næringene. Mangel på juridisk trygghet, økonomiske rammer og politisk og moralsk støtte vil fort bli et rimelig stort folkehelseproblem blant samer.

Det er en stor utfordring og hindring å ikke få kommunisere på sitt språk. Noe som kan medføre dårligere hjelp og tilrettelegging. I noen tilfeller kan det være kritisk at pasienter ikke får kommunisert ordentlig.

Det er også utfordrende å søke helsehjelp når den som skal hjelpe ikke har den nødvendige kulturkompetansen. Dette kan føre til stigmatisering. I noen tilfeller kan det også føre til at man ikke sier så mye fordi man er redd for at den andre vil misforstå. Eksempel på dette kan være i møte med helsestasjoner som ikke har kjennskap til samisk barneoppdragelse.

Rapporten til sannhet- og forsoningskommisjonen viser også hvor lite kunnskap resten av samfunnet har om samene. Og setter man dette opp mot samehets og hatytringer er det klart at man må sørge for mer kunnskap om samene hos hele befolkningen.

Vi er bekymret for samehetsen, som gjør noe med folk både som gruppe og på individnivå. Og det er strukturer i samfunnet som henger igjen etter fornorskningen, og vi vil understreke at fornorskningen pågår fortsatt. Det vil trenge en lang rekke tiltak, f.eks en nasjonal handlingsplan mot samehets. Og vi trenger helseinstitusjoner til å arbeide med både forebygging og oppfølging.

Å jobbe med folkehelse- og levekårsutfordringer handler i stor grad om å jobbe strukturert og langsiktig på mange områder i samfunnet slik at alle kan ha det godt som same.

Hvilke positive ressurser i samisk kultur og samfunnsliv kan styrkes på måter som gir god helse?

De allerede igangsatte prosjektene og tiltakene må gis gode vilkår slik at de kan få fortsette, og vi nevner blant annet SAMINOR. SANKS har en unik kompetanse, og de må gis mulighet til å jobbe innenfor gode og forutsigbare rammer for å kunne være den ressursen de er for hele Sápmi.

Samene er et folk i fire land, og de stadige inngrepene gjør at vi står ennå sterkere sammen. Svært mange av oss er dessverre nå avhengig av å kunne få stå sammen i saker mot kapitalistkreftene som vil ha mer av vårt land. Derfor må det gis mulighet til i ennå større grad å kunne jobbe over grensene.

Fosen-saken har igjen vist hvor viktig det er å stå sammen. Det er en enorm solidaritet blant samene og vilje til å jobbe sammen for hverandre. Dette er helt klart en positiv måte å omgås på som gir energi, trøst og framtidshåp.

Samiske organisasjoner, lokallag, foreninger og mer er viktige ressurser i de lokale samiske samfunn, og gi disse bedre forutsetninger for å kunne fortsette sitt arbeid vil være en god investering i folkehelsen.

I seg selv er ulike tradisjonelle næringer godt for helsa å drive med, gode rammevilkår vil føre til god helse generelt.

Samisk kunst-, kultur- og musikkliv gir mye bra tilbake til folk, og kunsten er viktig når ordene blir for få. De evner oss til å se lengre, til å se annerledes, til å åpne opp og det gir positiv energi og oppleve god kunst sammen med andre.

Kunst, musikk og kultur er måter å omgås på som gjør at man kan knytte band på andre måter.

Bygge kunnskap i den samiske befolkningen om eget språk og egen kultur vil også virke styrkende på folkehelsa, revitalisering og utvikling av samiske språk er et eksempel. Å gå på kurs i å sy gákti/gáppte/gaapta kan også være styrkende på folkehelsa.

Høsting fra naturen er en kilde til både god psykisk og fysisk helse.

Samiske mattradisjoner er viktig å bevare og utvikle. Og her må også tilgangen på råvarer sikres slik at flere kan fortsette å lage samiske tradisjonsretter. Mat er helse og det å lage mat sammen er kunnskapsoverføring, overføring av tradisjoner og en måte å skape gode samhold på.

Hvor egnet er den generelle folkehelsepolitikken for å fremme helse i den samiske befolkningen, og hvilke tilpasninger trengs?

Det trenges helt klart flere i helsesektoren med både samisk språk- og kulturkompetanse. Og tolketilbudet må styrkes. Det er svært krenkende å ikke få kommunisert om egen helse på eget språk, og som sannhet- og forsoningsrapporten viser så har møtet med myndigheter foregått på norsk, og de har ofte ikke følt seg forstått. Det er krenkende og igjen ikke skulle føle seg forstått når det kommer til egen helse.

Hva kan regjeringen bidra med for å fremme folkehelse og levekår i samiske områder?

Det trengs en lang rekke tiltak, både nasjonale og særegne tiltak. Nasjonale tiltak er viktig for å kunne gjøre endringer i holdninger og vilkår over tid. Det trengs blant annet en nasjonal handlingsplan mot samehets. Det vil trenges mange særegne tiltak, spesielt fordi overordnede tiltak ofte ikke er gode for den samiske befolkningen. NAV og andre offentlige tjenester må tilpasses for å treffe det samiske folkets behov.

I digitaliseringsprosesser og utarbeiding av nye digitale verktøy er det viktig at samisk språk er med fra første stund. Det er et enkelt, men viktig tiltak for å gi samene følelsen av å bli tatt hensyn til. Å spørre etter oversatte utgaver er en belastning, og det ender oftest opp med at folk ikke spør om tilpasning til eget språk, fordi man ofte må inn å argumentere for det.

Rapporten til sannhets- og forsoningskommisjonen er en særdeles viktig rapport å ta med seg i det videre arbeidet i forhold til folkehelse- og levekårsutfordringer, og den gir også et meget godt innblikk i hva som er utfordringer i samiske områder.

Legge til rette for generelt at samer skal kunne leve av og for sin kultur. Herunder juridisk trygghet og økonomiske rammebetingelser for næringene, og videre også legge til retning for at vi samer selv kan kunne utvikle oss som folk, da med tiltak der vi selv får mulighet til å utvikle kunnskap om oss selv, lære våre egne språk og våre egne tradisjoner, drive kunnskapsoverføring til nye generasjoner mm.

Avslutning

Avslutningsvis tar vi med et avsnitt i fra rapporten til sannhet- og forsoningskommisjonen (s.371):

FNs konvensjon om økonomiske, sosiale rettigheter og kulturelle rettigheter (ØSK) art. 12 nr. 1 fastsetter at «enhver» har rett til å oppnå den «høyest oppnåelige helsestandard både fysisk og psykisk». ØSK-komiteen har i sine generelle kommentarer utdypet at denne retten må tilkomme alle uten diskriminering, og at det derfor skal tas hensyn til pasienters kulturelle bakgrunn når det tilbys helsetjenester. Retten til kultur kommer også til uttrykk i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) art. 27. Retten til helsetjenestetilbud, og derved statens plikt til å sørge for et slikt tilbud, kan best baseres på rettighetene i ØSK art. 12.98 Både ØSK og SP er inkorporert i menneskerettsloven og dermed gitt forrang foran nasjonal lovgivning.

Dearvuodat

Beatrice Iren Fløystad

leder i NSR